

درس‌های تربیتی زیارت امام حسین علیه السلام

مجتبی حیدری

چکیده

زیارت بزرگان دین، از جمله اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام، سفارش شده است و در این میان، زیارت امام حسین علیه السلام جایگاه ویژه‌ای دارد؛ چراکه افزون بر نتایج اخروی، از جنبه‌های دیگر نیز برای زائران پرسود و درس‌آموز است. یکی از این ابعاد، بعد تربیتی زیارت امام حسین علیه السلام است. برخی از درس‌های تربیتی زیارت امام حسین علیه السلام عبارت است از:

۱. تقویت آخرت‌گرایی و ترجیح آخرت بر دنیا؛
۲. افزایش تمایل به انجام دادن کارهای نیک؛
۳. افزایش گرایش به فضایل اخلاقی؛
۴. ایجاد و تقویت انگیزه توبه و بازگشت از گناهان؛
۵. آموزش اخلاص؛
۶. حفظ و تقویت روحیه جهاد و شهادت؛
۷. آموزش مساوات و برابری.

کلیدواژه: تربیت، درس‌های تربیتی، زیارت، زیارت امام حسین علیه السلام.

از مسائل مهم انسان‌ها در طول تاریخ، تربیت بوده است و آدیان همواره به دنبال تربیت فرزندان‌شان، بوده‌اند. بر خلاف فرهنگ‌ها و مکتب‌های بشری، در ادیان الهی اساسی‌ترین مسئله، تربیت و انسان‌سازی بوده است. فرستادگان الهی نیز همواره در پی آن بوده‌اند که انسان‌ها را از ابعاد مختلف اخلاقی و روحی تربیت کنند.

تربیت^۱ از مشتقات ماده «ربو»، به معنای «برآمدگی» و «زیادی» است؛ چنان‌که به بهره پول نیز «ربا» می‌گویند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۳۴۰). برخی نیز اصل «ربو» را «ربب» می‌دانند (همان) که در این صورت، «تربیت» به معنای تکامل بخشیدن تدریجی به شیء است (همان، ص ۳۳۶). امروزه مقصود بسیاری از اندیشمندان مسلمان از واژه تربیت، آن‌گاه که آن را در برابر تعلیم قرار می‌دهند و دربارهٔ انسان به کار می‌گیرند، «پرورش روحی و معنوی» است. (فتحعلی و دیگران، ۱۳۹۱، ص ۲۶).

قرآن کریم، یکی از اولین و مهم‌ترین اهداف بعثت پیامبر ﷺ را تزکیه انسان‌ها می‌داند و می‌فرماید:

﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ (آل عمران: ۱۶۴)

خداوند بر مؤمنان منت نهاد (نعمت بزرگی بخشید) هنگامی که میان آنها پیامبری از خودشان برانگیخت که آیات او را بر آنها بخواند و آنها را پاک کند و کتاب و حکمت بیاموزد؛ هر چند پیش از آن، در گمراهی آشکاری بودند.

بنابراین، در تعالیم اسلامی، باید به دنبال شیوه‌ها و راهکارهایی بود که استفاده از آنها، سطح تربیت یافتگی افراد را ارتقا دهد.

۱. معادل فارسی آن را پرورش دانسته‌اند.

آموزه‌های اسلامی، راهکارهای نوینی در اختیار افراد قرار می‌دهد که مایه تهذیب نفس و تربیت اخلاقی افراد می‌گردد و آنان را به برخورداری از سعادت دنیوی و اخروی رهنمون می‌سازد. یکی از روش‌های یادگیری - که در روان‌شناسی یادگیری به آن پرداخته می‌شود و در تربیت دینی نیز کاربرد گسترده دارد - روش الگوبرداری یا سرمشق‌گیری است. الگوبرداری یا سرمشق‌گیری فرایندی است که طی آن، یادگیرندگان، در نتیجه دیدن، شنیدن، یا حتی خواندن رفتار فرد دیگر (سرمشق یا الگو) یا شنیدن چگونگی عملکردش، از او یاد می‌گیرند و سعی می‌کنند با سرمشق قرار دادن او، همانند او عمل کنند. الگوبرداری یا سرمشق‌گیری می‌تواند به اکتساب رفتارهای تازه یا اجتناب از رفتارهای غلط پیشین بینجامد (سیف، ۱۳۷۹ش، ص ۳۵۲). یکی از عواملی که احتمال وقوع الگوبرداری را افزایش می‌دهد، جایگاه الگو نزد یادگیرنده است. هر قدر فرد الگو، منزلت و جایگاه بالاتری نزد یادگیرندگان داشته باشد، احتمال سرمشق‌گیری و پیروی از او نیز بیشتر می‌شود. قرآن کریم، پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله را به عنوان سرمشق و الگوی همه مسلمانان معرفی کرده و پیروی از آن حضرت را نجات‌دهنده انسان‌ها دانسته است:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ

وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ (احزاب: ۲۱)

همانا برای شما در [زندگی] رسول خدا الگو و سرمشقی نیکوست؛ [البته] برای

کسانی که به خدا و روز قیامت امید دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند.

در کنار رسول خدا صلی الله علیه و آله، اهل بیت ایشان نیز بهترین سرمشق مؤمنان معرفی شده‌اند و به

الگوپذیری از ایشان تأکید شده است. امام علی علیه السلام می‌فرماید:

أَنْظُرُوا أَهْلَ بَيْتِ نَبِيِّكُمْ فَالْزَمُوا سَمْتَهُمْ وَ اتَّبِعُوا أَثَرَهُمْ فَلَن يُخْرِجُوكُمْ مِنْ هُدًى وَ لَن يَعيُدُوكُمْ فِي رَدًى فَإِنْ لَبَدُوا فَالْبُدُوا وَ إِنْ نَهَضُوا فَانْهَضُوا وَ لَا تَسْبِقُوهُمْ فَتَضَلُّوا وَ لَا تَتَأَخَّرُوا عَنْهُمْ فَتَهْلِكُوا.

به اهل بیت پیامبرتان نظر کنید و ملتزم جهت الهی آنان باشید؛ راه و روش آنها را پیروی کنید که آنان شما را از راه هدایت بیرون نمی‌برند و به گمراهی بازنمی‌گردانند. اگر از چیزی بازایستادند، شما هم بازایستید و اگر به جهتی حرکت کردند، شما هم حرکت نمایید. از آنان پیشی مجوید که گمراه می‌گردید و عقب نمانید که هلاک می‌شوید. (شریف رضی، ۱۴۱۴، خطبه ۹۷).

آن بزرگواران در همه امور - اعم از اعتقادات، عبادات و اخلاق - بهترین الگو و اسوه برای دیگرانند و هرکس که برای حرکت در مسیر سعادت و خوش‌بختی تصمیم واقعی دارد، باید به آنان اقتدا کند و با الگوگیری از ایشان در همه مسائل زندگی، خود را به سرمنزل مقصود برساند. در زیارت جامعه کبیره می‌خوانیم:

فَإِنِّي لَكُمْ مُطِيعٌ مَنْ أَطَاعَكُمْ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ عَصَاكُمْ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ.

همانا من مطیع شما هستم؛ کسی که از شما اطاعت کند، از خدا اطاعت کرده و کسی که نافرمانی شما کند، خدا را نافرمانی کرده است (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۶۱۷).

اهل بیت علیهم‌السلام، از جمله امام حسین علیه‌السلام، در پابندی به صفات پسندیده و خصلت‌های برجسته انسانی و الهی، برترین نمونه و الگو هستند. یاد و نام امام حسین علیه‌السلام، در کنار پذیرش ولایت و امامت او، افراد را به سوی سرمشق‌گیری از آن حضرت سوق می‌دهد. شیعه واقعی می‌داند که راه نجات در دنیا و آخرت، اقتدا به امام حسین علیه‌السلام و سایر امامان و سرمشق‌گیری از آن پیشوایان مقدس است؛ چنان‌که در زیارت جامعه کبیره می‌خوانیم: «مَنْ أَتَاكُمْ نَجَا وَمَنْ لَمْ يَأْتِكُمْ هَلَكَ»؛ «کسی که نزد شما بیاید، نجات یابد و کسی که نزد شما نیاید، هلاک گردد». (همان، ج ۲، ص ۶۱۳).

امام حسین علیه‌السلام، در مسیر خود به سوی کوفه، در نامه‌ای که برای بزرگان شیعه آنجا می‌نویسد، خود را سرمشق و مقتدا معرفی کرده، می‌فرماید:

... وَ نَفْسِي مَعَ أَنْفُسِكُمْ وَ أَهْلِي وَ وُلْدِي مَعَ أَهْلِيكُمْ وَ أَوْلَادِكُمْ فَلَكُمْ بِي أُسْوَةٌ.

(مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۴، ص ۳۸۲)

خودم با شما، خانواده و فرزندانم با خانواده و فرزندان شما هستند و من الگو و مقتدای شما هستم.

از سوی دیگر می‌بینیم که زیارت امام حسین علیه السلام، در منابع دینی ما، جایگاه ویژه‌ای دارد. اهل بیت علیهم السلام در موارد بسیار، به زیارت آن حضرت توصیه کرده و پاداش‌های بی‌شماری برای زائران اباعبدالله الحسین علیه السلام برشمرده‌اند؛ برای مثال، از امام صادق علیه السلام روایت شده است:

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَكُونَ فِي جِوَارِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ جِوَارِ عَلِيٍِّّ وَ فَاطِمَةَ فَلَا يَدْعُ زِيَارَةَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ.

هر کس می‌خواهد در همسایگی پیامبر اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و نیز در همسایگی امام علی علیه السلام و فاطمه زهرا علیهما السلام باشد، زیارت امام حسین علیه السلام را ترک نکند (ابن قولویه، ۱۳۵۶ ش، ص ۱۳۷).

زیارت امام حسین علیه السلام، افزون بر جنبه‌های اخروی در ابعاد مختلفی، همچون بعد تربیتی نیز، سودبخش است. زیارت آن حضرت موجب می‌شود افراد به دلیل محبتی که نسبت به ایشان دارند، در امور تربیتی به ایشان اقتدا کنند و آن حضرت را الگو و سرمشق خود قرار دهند.

بر این اساس، از آثار و کارکردهای زیارت امام حسین علیه السلام درس‌هایی تربیتی است که در این نوشتار به بیان آنها می‌پردازیم:

۱. تقویت آخرت‌گرایی و ترجیح آخرت بر دنیا

ما انسان‌ها پیش از ورود به سرای آخرت، چند صباحی را در این دنیا سپری می‌کنیم تا خود را برای زندگی ابدی در آن عالم، آماده کنیم. در واقع این دنیا مزرعه آخرت است و آخرت، اصل و مقصود از زندگی در این دنیاست. در قرآن کریم می‌خوانیم: «إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ»؛ «این زندگی دنیا، تنها متاع زودگذری است و آخرت سرای همیشگی است». (غافر: ۳۹)

در روایات معصومین علیهم السلام نیز بر توجه به آخرت تأکید شده و نتایج آن بیان گردیده است؛
برای مثال رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنْ أَصْبَحَ وَأَمْسَى وَالْآخِرَةُ أَكْبَرُ هَمِّهِ جَعَلَ اللَّهُ الْغِنَى فِي قَلْبِهِ وَجَمَعَ لَهُ أَمْرَهُ وَلَمْ يَخْرُجْ
مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى يَسْتَكْمِلَ رِزْقَهُ وَمَنْ أَصْبَحَ وَأَمْسَى وَالدُّنْيَا أَكْبَرُ هَمِّهِ جَعَلَ اللَّهُ الْفَقْرَ بَيْنَ
عَيْنَيْهِ وَشَتَّتْ عَلَيْهِ أَمْرَهُ وَلَمْ يَنْلُ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا مَا قُسِمَ لَهُ.

هر آن کس که در شب و روز، بزرگ ترین دغدغه اش آخرت باشد، خداوند بی نیازی را در دل او جای می دهد و کارش را سامان می بخشد و از دنیا نمی رود، مگر وقتی که روزی اش را کامل دریافت کرده باشد؛ و هر آن کس که شب و روز، بزرگ ترین دغدغه اش دنیا باشد، خداوند فقر را در بین دو چشم او قرار می دهد (همیشه چشمش گرسنه دنیا است) و کارش را پریشان می سازد و از دنیا به چیزی بیشتر از آنچه برای او مشخص شده، نمی رسد (ابن شعبه، ۱۴۰۴، ص ۴۸).

از درس های مهم زیارت امام حسین علیه السلام، آموزش گرایش به آخرت و عمل برای آن است. این عمل عبادی از جهات متعدد، موجب دل کندن از دنیا و توجه به آخرت می شود:

الف) زائران اباعبدالله الحسین علیه السلام، به این مطلب توجه دارند که آن حضرت، در راه خدا قیام کرد و جان خویش را فدا نمود و اکنون در دنیای دیگر، از حیات و نعمت های عظیم الهی برخوردار است. آنان متوجه این نکته هستند که یاران امام حسین علیه السلام و خاندان آن حضرت - که رنج اسارت و بی حرمتی ها را بر خود هموار کردند یا در این راه شربت شهادت نوشیدند - همگی زندگی اخروی را بسی بالاتر و ارزشمندتر از زندگی دنیوی می دانستند.

در شب عاشورا، هنگامی که امام حسین علیه السلام بیعت خود را از اصحاب برداشت، اصحاب آن حضرت یکی پس از دیگری اعلام وفاداری کردند و حاضر نشدند زندگی دنیوی را به بهای سنگین از دست دادن سعادت اخروی به دست آورند؛ چنان که سخنان نقل شده از آنان، به خوبی بیانگر این واقعیت است؛ برای مثال، مسلم بن عوسجه در پاسخ به امام حسین علیه السلام فرمود:

وَاللَّهِ لَا نُخَلِّيكَ حَتَّى يَعْلَمَ اللَّهُ أَنْ قَدْ حَفِظْنَا غَيْبَةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِيكَ وَاللَّهُ لَوْ عَلِمْتُ أَنِّي
 أُقْتَلُ ثُمَّ أَحْيَا ثُمَّ أُحْرَقُ ثُمَّ أُذْرَى يُعْمَلُ ذَلِكَ بِي سَبْعِينَ مَرَّةً مَا فَارَقْتُكَ حَتَّى أَلْقَى حِمَامِي
 دُونَكَ وَكَيْفَ لَا أَفْعَلُ ذَلِكَ وَإِنَّمَا هِيَ قَتْلَةٌ وَاحِدَةٌ ثُمَّ هِيَ الْكِرَامَةُ الَّتِي لَا انْقِضَاءَ لَهَا أَبَدًا.
 به خدا قسم تو را رها نمی‌کنیم تا خداوند بداند که ما غیبت رسول خدا ﷺ را
 در مورد تو حفظ کردیم؛ به خدا قسم، اگر می‌دانستم که کشته می‌شوم، سپس
 زنده می‌گردم، سپس مرا آتش می‌زنند و [خاکستر] مرا را به باد می‌دهند و این
 عمل هفتاد بار درباره من انجام می‌گیرد، از تو جدا نمی‌شدم تا اینکه در راه تو
 کشته شوم؛ و چگونه در راه تو فداکاری نکنم، درحالی که فقط یک بار کشته
 می‌شوم و پس از آن از کرامتی برخوردار می‌شوم که هیچ‌گاه پایانی نخواهد
 داشت (مفید، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۹۲).

امام حسین علیه السلام و اصحاب آن حضرت، با این فداکاری و تحمل سختی‌ها، آخرت‌گرایی و
 گذشتن از دنیا را برای رسیدن به سعادت اخروی به ما آموختند.
 (ب) زائران اباعبدالله الحسین علیه السلام این عمل را برای تقرب به خدا انجام می‌دهند و همه
 تلاش و هزینه‌هایشان در این راه عملی عبادی در نظر گرفته می‌شود. آنان در زیارت، به درک
 ثواب اخروی و برخوردارگی از شفاعت امام حسین علیه السلام امید دارند. امام صادق علیه السلام فرمود:

مَنْ زَارَ الْحُسَيْنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ شِيعَتِنَا لَمْ يَرْجِعْ حَتَّى يُغْفَرَ لَهُ كُلُّ ذَنْبٍ، وَيُكْتَبَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ
 خَطَايَا وَكُلِّ يَدٍ رَفَعْتَهَا دَابَّتْهُ أَلْفُ حَسَنَةٍ وَمُحِيَّ عَنْهُ أَلْفُ سَيِّئَةٍ وَتُرْفَعُ لَهُ أَلْفُ دَرَجَةٍ.
 هر یک از شیعیان ما که امام حسین علیه السلام را زیارت کند، باز نمی‌گردد مگر آنکه
 همه گناهانش آمرزیده شده است و در ازای هر قدمی که برداشته و هر دستی
 که چهارپایش برداشته، هزار حسنه برای او نوشته می‌شود و هزار گناه از او محو
 می‌گردد و هزار درجه بالا می‌رود (ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، ص ۱۳۴).

بدین ترتیب، زیارت امام حسین علیه السلام، به طور طبیعی، توجه افراد را به روز قیامت و حساب
 بازپسین افزایش می‌دهد و اهمیت آخرت و کار برای نجات در روز قیامت را به آنان می‌نمایاند.

۲. افزایش تمایل به انجام دادن کارهای نیک

می‌دانیم هدف از آفرینش انسان، برخورداری از اجر معنوی و وصول به کمال واقعی، (قرب خداوند) است. خداوند متعال انسان‌ها را این‌گونه به روی آوردن به سوی انجام کارهای نیک توصیه می‌کند:

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (نحل: ۹۷)

هر کس کار شایسته‌ای انجام دهد، خواه مرد باشد یا زن، درحالی که مؤمن است، او را به حیاتی پاک زنده می‌داریم و پاداش آنها را به بهترین اعمالی که انجام می‌دادند، خواهیم داد.

هر عمل شایسته‌ای که در مسیر کمال و رضایت الهی است، مصداقی از عمل صالح، و مورد توصیه قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام است. امام علی علیه‌السلام در توصیه به عمل صالح می‌فرماید:

... فَلْيَكُنْ أَحَبَّ الذَّخَائِرِ إِلَيْكَ ذَخِيرَةُ الْعَمَلِ الصَّالِحِ.

پس باید که دوست داشتنی‌ترین اندوخته در نظر تو، اندوختن کار نیک باشد (شریف رضی، ۱۴۱۴، نامه ۵۳).

در این میان، زیارت اباعبدالله الحسین علیه‌السلام، نقش مهمی در سوق دادن افراد به سوی انجام دادن کارهای نیک ایفا می‌کند.

همان‌طور که می‌دانیم، اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام مقربان درگاه خداوند هستند و قرآن کریم محبت به آنان را مزد رسالت برشمرده است.^۱ در روایات نیز، به زیارت آنان بسیار سفارش شده است؛ بدین ترتیب زیارت سیدالشهدا علیه‌السلام معنویت و نورانیت عظیمی در عمق وجود زائران ایجاد می‌کند؛ به گونه‌ای که آنان خود را در ارتباط نزدیک با خدا و اولیای الهی

۱. «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ» (شوری: ۲۳)

احساس می‌کنند؛ گویا در محضر آنان هستند و از این حضور بهره می‌برند. به دنبال این حالت، آنان به طور طبیعی به عبادت و راز و نیاز با خدا و انجام دادن کارهای نیک رغبت بیشتری دارند؛ احساس می‌کنند دلشان برای اطاعت خداوند و انجام کارهای خدایسندانه نرم شده است؛ تسلط شیطان بر آنان کاهش یافته و وسوسه‌هایش دیگر کارگر نیست. در این حالت، آنان به انجام دادن اعمال صالحی از قبیل عبادت و ذکر، انفاق در راه خدا، کمک به دیگران و حتی جهاد در راه خدا میل و رغبت پیدا می‌کنند و از انجام آن‌ها طفره نمی‌روند. بدین ترتیب می‌توان گفت یکی از درس‌های مهم زیارت ابا عبدالله الحسین علیه السلام، افزایش تمایل افراد به انجام کارهای نیک است.

۳. افزایش گرایش به فضایل اخلاقی

دین اسلام آموزه‌های مهمی در زمینه اخلاق فردی و اجتماعی دارد که رعایت آنها موجب پیشرفت و سعادت فرد و جامعه خواهد بود؛ در مقابل، بدون رعایت اخلاق، جامعه رو به انحطاط می‌رود و می‌پوسد. از این روست که در اسلام، به اخلاق توجه و اهمیت بسیاری داده می‌شود؛ برای مثال، امام علی علیه السلام می‌فرماید:

عَلَيْكُمْ بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ فَإِنَّهَا رِفْعَةٌ وَإِيَّاكُمْ وَالْأَخْلَاقَ الدَّنِيَّةَ فَإِنَّهَا تَضَعُ الشَّرِيفَ وَتَهْدِمُ الْمَجْدَ.

بر شما باد به تحصیل و رعایت مکارم اخلاق که مایه رفعت است و از خوی‌های پست دوری کنید که آن انسان‌های شریف را پست می‌کند و بزرگواری را از بین می‌برد (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۵، ص ۵۳).

شجاعت، جوانمردی، صبر، ادب، عفو و خطاپوشی، سخاوت، عفت، غیرت و راستگویی، از صفاتی هستند که وجود آنها، فرد و جامعه را ارتقا می‌دهد و نبود آنها، فرد و جامعه را به انحطاط می‌کشاند.

یکی از امتیازات شیعیان اهل بیت علیهم السلام آن است که الگوها و ابزارهایی در اختیار دارند که در آموزش موازین اخلاقی تأثیر آشکاری دارد. حادثه کربلا رویدادی است که این الگوهای

اخلاق را در اختیار انسان‌ها گذاشته است. در کنار شخصیت بی‌بدیل امام حسین علیه السلام، در واقعه کربلا شخصیت‌هایی داریم که هر یک در اوج کمالات اخلاقی قرار داشتند؛ بزرگانی همچون عباس بن علی، علی اکبر علیه السلام، حبیب بن مظاهر، حرّ بن یزید ریاحی، قاسم بن حسن علیه السلام، حضرت زینب علیه السلام و بسیاری دیگر از خاندان و اصحاب امام حسین علیه السلام. هر یک از این افراد، نمادی هستند که بر تارک صفات اخلاقی می‌درخشند. امام حسین علیه السلام خود در اوج صفاتی از قبیل غیرت، شجاعت، عفو و خطاپوشی، صبر و... قرار دارد. حضرت ابوالفضل علیه السلام، وفاداری و جوانمردی، و شجاعت و ادب را به همگان می‌آموزد؛ حضرت زینب علیه السلام نمادی عظیم از عفت و صبر است؛ حر بن یزید ریاحی نماد ادب، توبه و سعادت‌مندی است و همین‌طور درباره سایر اصحاب و یاران امام حسین علیه السلام...

زیارت امام حسین علیه السلام، ابزاری برای یادآوری این صفات برجسته اخلاقی است. زائران امام حسین علیه السلام، به آن حضرت و یارانش عشق می‌ورزند و تلاش می‌کنند از نورانیت آنها بهره ببرند؛ با زیارت یاد و خاطره آن بزرگمردان را در دل خود زنده می‌کنند و صفات اخلاقی برجسته آنان را در وجود خود متبلور می‌سازند.

۱.۴ ایجاد و تقویت انگیزه توبه و بازگشت از گناهان

انسان‌ها معصوم از خطا و اشتباه نیستند و گاه در اثر غفلت و فراموش کردن خدا و عذاب دوزخ، دچار لغزش شده و گناهی را مرتکب می‌شوند. خدای متعال به گناهکاران دستور می‌دهد از گناه خود توبه کنند و به سوی او باز گردند. در قرآن کریم می‌خوانیم:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ

عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ (تحریم: ۸)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، به سوی خدا توبه کنید؛ توبه‌ای خالص. امید است [با این کار] پروردگارتان گناهانتان را ببخشد و شما را در باغ‌هایی از بهشت، که نهرها از زیر درختانش جاری است، وارد کند.

توبه از گناهان، برای کسانی که گاه دچار غفلت و گناه می‌شوند، دشوار نیست؛ اما برای آنان که با اصرار بر گناه و ادامه دادن آن قلب خود را سیاه کرده‌اند، دشوار می‌شود. با این حال، خدای منان با رحمت بی‌انتهای خود، حتی بندگان غرق در گناه و معصیت خود را نیز فراموش نمی‌کند و راه نجاتی برای آنان در نظر گرفته است. خداوند هیچ‌گاه در رحمت خود را به روی بندگان خود نمی‌بندد و همواره روزنه‌هایی برای بازگشت باز می‌گذارد و بارقه‌هایی از امید برایشان قرار می‌دهد. داستان «فضیل بن عیاض» که در آغاز کار، راهزنی خطرناک بود و با شنیدن یک آیه قرآن^۱ توبه کرد و از عابدان و زاهدان زمان خود گردید (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۳، ص ۳۴۵)، تنها نمونه‌ای از موارد بی‌شمار است.

یکی از موقعیت‌هایی که باعث انقلاب درونی اخلاقی و معنوی در افراد می‌شود، زیارت امام حسین علیه السلام است. کسانی که آلوده به گناه و معصیت بوده‌اند، اما با زیارت اباعبدالله الحسین علیه السلام، به یک‌باره مسیر زندگی خود را تغییر داده و راه صلاح و بندگی در پیش گرفته‌اند، بسیارند. زیارت امام حسین علیه السلام به روش‌های مختلف، آدمیان را به دگرگونی روحی و معنوی و ترک گناه سوق می‌دهد:

الف) وقتی فردی لذت یک گناه را می‌چشد، بازگشت و پشیمانی از آن، گاه بسیار دشوار می‌شود و توبه کردن را سخت می‌کند. از این رو فرد به راحتی نمی‌تواند تصمیم به ترک گناه و توبه بگیرد. توبه و بازگشت به سوی خدا آن‌گاه واقعی است که فرد محبت خدا و اولیای الهی را در وجود خود احساس کند. در مناجات شعبانیه می‌خوانیم:

إِلَهِي لَمْ يَكُنْ لِي حَوْلٌ فَأَنْتَقِلَ بِهِ عَنْ مَعْصِيَتِكَ إِلَّا فِي وَقْتِ أَيْقَظَنِي لِمَحَبَّتِكَ.

خدایا من قدرت رویگردانی از نافرمانی تو را ندارم؛ مگر زمانی که مرا برای محبت خودت بیدار کنی (ابن طاووس، ۱۴۰۹، ج ۲، ص ۶۸۶).

بدین ترتیب، باید به دنبال موقعیت‌هایی بود که افراد در آنها محبت خدا و اولیای او را

۱. «أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ؟» «آیا وقت آن نرسیده است که دل‌های مؤمنان در برابر ذکر خدا و آنچه از حق نازل کرده است خاشع گردد؟» (حدید: ۱۶).

در وجود خود بیشتر احساس می‌کنند؛ چراکه در این موقعیت‌ها آدمی زشتی گناه و نافرمانی خداوند را بیشتر احساس می‌کند و با قاطعیت بیشتری تصمیم به ترک گناه می‌گیرد. یکی از این موقعیت‌ها، زیارت اهل بیت علیهم‌السلام است.

فردی که به زیارت پیشوایان معصوم می‌رود، محبت خود را نسبت به ایشان احساس می‌کند و ناخشنودی ایشان را از ارتکاب گناه درمی‌یابد. او می‌بیند که اولیای الهی از اعمال زشت او ناخشنود هستند و او با رفتارش، آنان را از خود ناراحت می‌کند. بنابراین از رفتارهای ناپسند گذشته‌اش توبه می‌کند و تصمیم می‌گیرد که از این پس، دیگر آنها را مرتکب نشود.

ب) زائران امام حسین علیه‌السلام این عمل را رفتاری بسیار پسندیده و با اجر می‌دانند و افتخار زیارت امام حسین علیه‌السلام را بزرگ می‌شمارند. از این رو با اینکه خود را گناهکار می‌دانند، چون امام حسین علیه‌السلام را دوست دارند، آن حضرت را زیارت می‌کنند. در این حالت، پدیده‌ای به نام ناهماهنگی شناختی بروز می‌کند. برخی زائران امام حسین علیه‌السلام، از سویی به رفتار گناه‌آلود و خلاف شرع عادت کرده‌اند و ترک آن را سخت می‌دانند و از سوی دیگر، امام حسین علیه‌السلام و زیارت آن حضرت را نیز دوست دارند و می‌دانند که با ارتکاب گناه، امام حسین علیه‌السلام را از خود ناخشنود می‌سازند. آنان با خود می‌گویند: چطور می‌توانند زائر امام حسین علیه‌السلام باشند و در عین حال، این گناه را هم مرتکب شوند؟! چگونه می‌توانند به امام حسین علیه‌السلام ارادت بورزند؛ درحالی‌که با گناه خود، آن حضرت را ناخشنود می‌سازند؟! چگونه ممکن است علی‌رغم این کار خلاف، خود را در زمره زائران امام حسین علیه‌السلام قلمداد کنند؟! چگونه می‌توانند خود را پیرو امام حسین علیه‌السلام به حساب آورند؛ درحالی‌که با انجام گناه، از آن حضرت دور می‌شوند؟! چگونه... برای رفع این ناهماهنگی شناختی، افراد دو راه در پیش دارند: ترک گناه، ترک زیارت امام حسین علیه‌السلام. زیارت امام حسین علیه‌السلام، نشان‌دهنده آن است که افراد این راه را انتخاب کرده‌اند و می‌خواهند گناه نکنند.

۵. آموزش اخلاص

نیت و انگیزه، در جهت‌بخشی به اعمال انسان، نقش عمده دارد. اخلاص و انجام اعمال به

خاطر خدا، به اعمال و نیز به فرد مخلص ارزش می دهد. به فرموده امام علی علیه السلام:

طُوبَى لِمَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ عَمَلَهُ وَعِلْمَهُ وَحُبَّهُ وَبُغْضَهُ وَأَخَذَهُ وَتَرَكَهُ وَكَلَامَهُ وَصَمْتَهُ وَ
فِعْلَهُ وَقَوْلَهُ. (ابن شعبه، ۱۴۰۴، ص ۹۱)

خوشا آن که عمل و علمش، دوستی و دشمنی اش، انجام دادن و ترک کردنش، سخن و سکوتش و کردار و گفتارش فقط برای خدا باشد.

گاهی خدایی ترین کارها، به علت آفتی در نیت خراب و تباه می شود؛ مانند نماز شب یا انفاق یا جهاد که از روی ریا انجام شود. در مقابل، گاه کارهای معمولی و دنیایی، اگر به خاطر خدا انجام شود، ارزش می یابد (محدثی، ۱۳۹۲، ص ۴۱). از این رو، باید مواظب نیت‌ها و انگیزه‌ها بود تا به ریا آلوده نشود؛ چراکه اعمال را از ارزش می اندازد؛ مثل فضله موش که اگر در ظرف بزرگ غذایی پیدا شود، همه آن را نجس و غیر قابل استفاده می کند؛ نباید گذاشت اعمال نیک و عبادات، به فضله ریا آلوده شود.

یکی از راه‌های مهم فراگیری اخلاص، الگو گرفتن از اهل بیت علیهم السلام است. امام حسین علیه السلام در سراسر قیام بزرگش از نهایت اخلاص برخوردار بود. مناجات‌های اباعبدالله الحسین علیه السلام در روز عاشورا، به خصوص مناجات آن حضرت در قتلگاه، آشکارا اخلاص آن حضرت را نشان می دهد؛ برای مثال، به فرازهایی از مناجات آن حضرت، در ساعات آخر حیات خود، توجه می کنیم:

اللَّهُمَّ! مُتَعَالَى الْمَكَانِ، عَظِيمِ الْجَبْرُوتِ، شَدِيدِ الْمَحَالِ، غَنِيٌّ عَنِ الْخَلْقِ، عَرِيضُ الْكِبْرِيَاءِ، قَادِرٌ عَلَى مَا تَشَاءُ، قَرِيبُ الرَّحْمَةِ، صَادِقُ الْوَعْدِ، سَابِغُ النَّعْمَةِ، حَسَنُ الْبَلَاءِ، قَرِيبٌ إِذَا دُعِيَ، مُحِيطٌ بِمَا خُلِقَتْ، قَابِلُ التَّوْبَةِ لِمَنْ تَابَ إِلَيْكَ، قَادِرٌ عَلَى مَا أَرَدْتَ، وَ مُدْرِكٌ مَا طَلَبْتَ، وَ شَكُورٌ إِذَا شُكِّرْتَ، وَ ذَكُورٌ إِذَا ذُكِرْتَ، أَدْعُوكَ مُحْتَاجًا، وَ أَرْغَبُ إِلَيْكَ فَقِيرًا، وَ أَفْزَعُ إِلَيْكَ خَائِفًا، وَ أَبْكِي إِلَيْكَ مَكْرُوبًا، وَ اسْتَعِينُ بِكَ ضَعِيفًا، وَ أَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ كَافِيًا.

خدایا! ای بلند جایگاه! بزرگ جبروت! سخت توانمند [در کیفر و انتقام]! بی نیاز

از مخلوقات! صاحب کبریایی گسترده! بر هر چه خواهی قادری! رحمت نزدیک! پیمانت درست! دارای نعمت سرشار! بلایت نیکو! هر گاه تو را بخوانند، نزدیکی! بر آفریده‌ها احاطه داری! توبه‌پذیر توبه کنندگانی! بر هر چه اراده کنی، توانایی و به هر چه بخوانی، می‌رسی! چون سپاست گویند، سپاسگزاری و چون یادت کنند، یادشان می‌کنی! حاجتمندانه تو را می‌خوانم و نیازمندانه به تو مشتاقم و هراسانه به تو پناه می‌برم و با حال حزن به درگاه تو می‌گیرم و ناتوانمندانه از تو یاری می‌طلبم؛ تنها بر تو توکل می‌کنم (مقرم، ۱۳۹۹ق، ص ۲۸۲).

اخلاص بالای اصحاب امام حسین علیه السلام در صحنه کربلا به بالاترین صورت آشکار است. شخصیت‌های بزرگی مانند زهیر بن قین، حبیب بن مظاهر، مسلم بن عوسجه، جون، سعید ابن عبدالله حنفی، ابو ثمامه صاعدی، حر بن یزید ریاحی و مقدم بر آنها خاندان آن حضرت، همچون علی اکبر، ابوالفضل العباس، قاسم و... هر یک به گونه‌ای درجه بالای اخلاص خود را در کارزار کربلا به نمایش گذاشتند.

زائران اباعبدالله الحسین علیه السلام به هنگام زیارت، اخلاص بالای آن حضرت و یاران باوفایش را با تمام وجود احساس می‌کنند و از ایشان برای امور زندگی خود الگو می‌گیرند. آنان متوجه این نکته هستند که عظمت امام حسین علیه السلام و قیام آن حضرت و نیز اثرگذاری آن در طول تاریخ، به دلیل اخلاص ایشان در این کار است و در نتیجه، هر کار خیری تنها در صورت اخلاص، ارزش می‌یابد و سزاوار اجر و پاداش می‌شود.

۶. حفظ و تقویت روحیه جهاد و شهادت

جهاد امر مقدسی است که دین اسلام بر آن تأکید دارد. اگر جهاد و حکم الهی درباره آن نبود، کیان اسلام در معرض خطر قرار می‌گرفت. قرآن کریم مؤمنان را به پیکار و جهاد در راه خدا تشویق می‌کند و مجاهدان راه او را بر سر باز زندگان از آن برتری داده و فضیلت و پاداش بزرگی برای آنان مهیا کرده است؛ آنجا که می‌فرماید:

«لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ

اللَّهُ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ
 دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا
 عَظِيمًا (نساء: ۹۵)

[هرگز] افراد با ایمانی که بدون بیماری و ناراحتی، از جهاد باز نمانند، با مجاهدانی که در راه خدا با مال و جان خود جهاد کردند، یکسان نیستند! خداوند، مجاهدانی را که با مال و جان خود جهاد نمودند، بر قاعدان [ترک کنندگان جهاد] برتری مهمی بخشیده و به هر یک از این دو گروه [به نسبت اعمال نیکشان] خداوند وعده پاداش نیک داده و مجاهدان را بر قاعدان، با پاداش عظیمی برتری بخشیده است.

در سایه جهاد در راه خداوند، امور دین و دنیای مسلمانان، اصلاح، و سعادت دنیا و آخرت نصیب آنان می‌شود. چنانچه مسلمانان به جهاد قیام نکنند، کفر، ظلم و فساد، جامعه را فرا می‌گیرد و ستمگران و مستبدان بر زندگی و جامعه مسلمان مسلط می‌شوند و چنین امتی هرگز رستگار نمی‌شود. بقای عظمت مسلمانان و امدار جهاد است و اگر آنان به این مهم اهتمام نورزند، دشمنان اسلام نقشه‌های شوم و شیطانی خود را به کار می‌گیرند و به سرزمین آنان حمله می‌کنند و تمام امکانات و منابع آنان را به غارت می‌برند.

در اسلام، اسوه‌های جهاد در راه خدا کم نیستند. انسان‌های بزرگی همچون حمزه سیدالشهدا، عمار، ابودجانه انصاری، حنظله غسیل الملائکه، مالک اشتر و... از این گروه‌اند؛ اما اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام در رأس همه مجاهدان قرار دارند و الگوی همه انسان‌ها هستند. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، امیر المؤمنین علیه‌السلام، امام حسن علیه‌السلام و امام حسین علیه‌السلام - که در موقعیت مبارزه مسلحانه با دشمنان قرار گرفتند - هیچ‌گاه در این کار سستی نورزیدند و با همت و صلابت تمام اقدام کردند. در این میان، قیام و جهاد و شهادت امام حسین علیه‌السلام جایگاه برجسته‌ای دارد. به یقین، امام حسین علیه‌السلام نمونه‌ای عالی جهاد در راه خداست. مصیبت‌هایی که آن حضرت در جهاد در راه خدا دید، برای هیچ کس رخ نداده است؛ چنان‌که در زیارت عاشورا می‌خوانیم:

وَجَلَّتْ وَ عَظُمَتْ مُصِيبَتُكَ فِي السَّمَاوَاتِ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ. (شهید اول،
۱۴۱۰، ص ۱۷۹)

و بزرگ و عظیم است مصیبت تو در آسمان‌ها بر همه اهل آسمان‌ها.
بدین ترتیب، در لزوم آمادگی برای قیام و جهاد در راه خدا هیچ عذری برای افراد باقی
نمانده است.

زیارت امام حسین علیه السلام یادآور مجاهدت، شجاعت و از جان گذشتگی آن حضرت است
و زائران ایشان، به طور طبیعی می‌آموزند که مجاهدت در راه خدا آن قدر ارزش دارد که
شخصیت عظیمی همانند حسین بن علی علیه السلام نیز پای به این راه می‌نهد و تمام سختی‌های
آن را به جان می‌خرد، یاد می‌گیرند که در صورت کوتاهی در انجام وظیفه از ترس جان، در
پیشگاه الهی عذری ندارند و بازخواست خواهند شد.
بدین ترتیب، زیارت امام حسین علیه السلام فرهنگ جهاد در راه خدا را در جامعه نشر می‌دهد و
روحیه مجاهدت و شهادت‌طلبی را در افراد تقویت می‌کند.

۷. آموزش مساوات و برابری

اصل مساوات و برابری نخستین پایه نظام اجتماعی اسلام است. انسان‌ها خصائص
مشترکی دارند که باعث می‌شود در جامعه حقوق برابری داشته باشند:
اولاً، انسان‌ها از هر نژاد و با هر نوع خصیصه مادی و معنوی، از دو انسان (مرد و زن)
آفریده شده‌اند.

«الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ خَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَ بَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا
كَثِيرًا وَ نِسَاءً» (نساء: ۱)

همان کسی که همه شما را از یک انسان آفرید و همسر او را [نیز] از جنس او
خلق کرد و از آن دو، مردان و زنان فراوانی [در روی زمین] منتشر ساخت.
ثانیاً، گرچه انسان‌ها بخشی از شخصیت خود را از عواملی می‌گیرند که در زندگی و
جامعه آنها نقش ایفا می‌کنند، ولی بخش دیگری از شخصیت انسان‌ها - که حائز اهمیت ویژه

است - در فطرت و سرشت مشترک آنها ریشه دارد و همه انسان‌ها این سرمایه عظیم را از خدا گرفته‌اند.

انسان‌ها شخصیت و سرشت فطری را، پیش از آنکه شخصیت اکتسابی به دست آورند، داشته‌اند و همه انسان‌ها در این ویژگی مشترکند. گرچه تفاوت بینش‌ها و اختلاف عقیده‌ها میان انسان‌ها فاصله انداخته و باعث گروه‌بندی‌های زیادی در جامعه آنها شده است، ولی این گونه فاصله‌ها هرگز انسان‌ها را از طبیعت همگون انسانی خارج نساخته است: «وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا»؛ [در آغاز] همه مردم امت واحدی بودند؛ سپس اختلاف کردند». (یونس: ۱۹)

بدین ترتیب، یکی از اصول مسلم و پراهمیت اسلام در روابط اجتماعی آدمیان، اصل مساوات و برابری است. همه انسان‌ها، با هر نژاد، زبان، رنگ و ملیتی، در انسان بودن با یکدیگر برابرند و هیچ‌یک بر دیگری برتری ندارد. به فرموده رسول خدا ﷺ: «النَّاسُ كَأَسْنَانِ الْمُشْطِ سَوَاءٌ»؛ «مردم مانند دندانه‌های شانه با هم برابرند» (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۳۷۹). بر اساس این اصل مهم اسلامی، مسلمانان، از هر نژاد و هر قبیله و دارای هر زبان و هر سن و سال، با یکدیگر برادرند؛ هر چند یکی در شرق زندگی کند و دیگری در غرب. اسلام تمام مسلمان‌ها را یک خانواده می‌داند و همه را خواهر و برادر یکدیگر خطاب می‌کند: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» (حجرات: ۱۰) نه تنها در لفظ و در شعار، که در عمل و تعهدهای متقابل نیز همه خواهر و برادرند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۲، ص ۱۷۲).

رسول خدا ﷺ در توصیه‌هایشان به امیر مؤمنان علی ع می‌فرماید:

يا عَلِيُّ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَدْ أَذْهَبَ بِالإِسْلَامِ نَحْوَةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَتَفَاخَرَهَا بِأَبَائِهَا أَلَا إِنَّ النَّاسَ مِنْ آدَمَ وَآدَمَ مِنْ تُرَابٍ وَأَكْرَمَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُمْ.

یا علی! همانا خداوند متعال با اسلام غرور و تفاخر به پدران در دوران جاهلیت را از بین برد؛ همانا مردم از نسل آدم هستند و آدم از خاک آفریده شد و گرامی‌ترین انسان‌ها نزد خداوند، پرهیزگارترین آنهاست (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۳۶۳).

با این حال، گاه ممکن است روحیه خودبرتربینی، برخی افراد را به سوی عدم تمکین در مقابل این آموزه اسلامی سوق دهد. در این حالت، آنان، با دیده حقارت به دیگران نگاه می‌کنند و به دلیل برخورداری از برخی مزایا - مانند ثروت، هوش، زیبایی و تحصیلات بیشتر - به دیگران فخر می‌فروشند. اسلام، این اخلاق را ناپسند می‌داند و چنین رفتاری را اجازه نمی‌دهد. یکی از فواید زیارت امام حسین علیه السلام، حفظ و تقویت فرهنگ مساوات میان افراد جامعه است. در واقعه عاشورا، افرادی از همه اقشار حضور داشتند؛ هم بزرگ‌زادگانی همچون حضرت ابوالفضل و علی اکبر علیهما السلام حاضر بودند و هم غلام سیه‌چرده‌ای همچون «جون»، غلام ابوذر غفاری؛ امام حسین علیه السلام هم بر بالین علی اکبر حاضر شدند و هم بر بالین «جون» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۵، ص ۲۳). زائر اباعبدالله الحسین علیه السلام در کنار مرقد مطهر ایشان، به اصحاب آن حضرت، از حضرت ابوالفضل العباس گرفته تا جون، با عبارت «السلام علیکم یا انصار ابي عبدالله الحسین علیه السلام» سلام می‌دهد.

در کنار مرقد مطهر امام حسین علیه السلام، همه اقشار جامعه در کنار هم، بدون توجه به ویژگی‌های ظاهری و اسباب تفاوت اجتماعی، آن حضرت را زیارت می‌کنند. همه افراد از همه اقشار - اعم از زن و مرد، فقیر و ثروتمند، کارمند و کشاورز و بازاری، باسواد و بی‌سواد - در زیارت سیدالشهداء علیه السلام شرکت می‌کنند. در این عمل، هیچ‌کس خود را برتر یا پایین‌تر از دیگری نمی‌شمارد. همه در کنار هم به زیارت می‌پردازند. نه ثروتمند خود را برتر می‌داند و نه فقیر، خود را پایین‌تر از دیگران می‌شمارد. از این رو زیارت به یک قشر خاص اختصاص ندارد. همه آنان به دنبال کسب نورانیت و اجر و ثواب اخروی، با زیارت اباعبدالله الحسین علیه السلام هستند و در این راه سر از پا نمی‌شناسند. آنان می‌دانند که هرگونه احساس خودبرتربینی، زیارت سیدالشهداء علیه السلام را بی‌ارزش می‌سازد.

بدین ترتیب، زیارت امام حسین علیه السلام به همه درس مساوات و برابری می‌آموزد و این فرهنگ را در جامعه، نشر می‌دهد تا افراد نه خود را برتر از دیگری بدانند و نه دیگری را از خود بالاتر شمارند.

فهرست منابع

- * قرآن کریم، ترجمه مکارم شیرازی، تهران، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۸۰ ش.
۱. ابن شعبه، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول ﷺ، قم، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۴ ق/۱۳۶۳ ش.
  ۲. ابن طاووس، علی بن موسی، اللهوف علی قتلی الطفوف، تهران، انتشارات جهان، ۱۳۴۸ ش.
  ۳. _____، إقبال الأعمال، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۹ ق.
  ۴. ابن قولویه، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، نجف، دار المرتضویه، ۱۳۵۶ ش.
  ۵. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، دمشق - بیروت، دارالعلم/الدارالشامیه، ۱۴۱۲ ق.
  ۶. سیف، علی اکبر، تغییر رفتار یا رفتاردرمانی: نظریه ها و روش ها، ویرایش دوم، تهران، نشر دوران، ۱۳۷۹ ش.
  ۷. شریف رضی، محمد بن حسین (گردآورنده)، نهج البلاغه (نسخه صحیحی صالح)، قم، انتشارات هجرت، ۱۴۱۴ ق.
  ۸. شهید اول، محمد بن مکی، المزار فی کیفیة زیارات النبی و الأئمة، قم، مدرسه امام مهدی عجل الله تعالی فرجه، ۱۴۱۰ ق.
  ۹. شیخ صدوق، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، قم، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ق.
  ۱۰. فتحعلی، محمود و دیگران، فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، زیر نظر استاد محمدتقی مصباح یزدی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رضی الله عنه، ۱۳۹۱ ش.
  ۱۱. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
  ۱۲. محدثی، جواد، اخلاق اسلامی، قم، انتشارات دلیل ما، ۱۳۹۲ ش.

۱۳. مفید، محمد بن محمد، الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، قم، کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، ۱۴۱۳ق.

۱۴. مقرم، عبدالرزاق، مقتل الحسين او حدیث كربلاء، بیروت، دارالکتاب الإسلامی، ۱۳۹۹ق/۱۹۷۹م.

۱۵. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ش.